

POGLED NA NEKE OD PODATAKA U DVA NIZA POVIJESNIH SVJEDOČANSTAVA O POPISIMA STANOVNIKA I DOBARA U SLAVONIJI I BOSNI

Jasna Andrić

Pogled na povijesne podatke iz popisa obavljenih u Slavoniji na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće i u Bosni kroz posljednju trećinu 15. pa do kraja 16. stoljeća, iznimno neće biti pogled povjesničara već etnologa. Uspoređujemo podatke iz svjedočanstava koja su po vrsti ista, ali ne potječu iz istoga vremena i iz istih krajeva. Usporedbi je svrha da uputi na mogućnost postojanja zajedničke osnove za takve podatke, u kakvih, gledanih zasebno, srodnost i pripadnost vrsti nije uvijek lako prepoznati.

I

Prvi popisi od Turaka tek oslobođene Slavonije završeni su 1698. i 1702. godine. »Vjerno se je ispitalo, kakova su podavanja bila pod Turcima, da se onda tako i nadalje pobire. Vjerno se pitalo, sjećaju li se ljudi nekadanjega kršćanskoga gospodara samo zato, da se dobije temelj, da ove zemlje mogu pripasti samo carsku komoru.« Prvi je izdavatelj jednoga dijela tih popisa, Tadija Smičiklas, znao da se tu nalaze i pomalo neobični podaci, pa je želio spomenuti »da naši izvjestitelji redovito govore, da su prije Turaka bili ovuda gospodari 'Hungari' ili 'antiqui Hungari'. Ovo se u samim spomenicima tumači, kada se veli 'Hungari id est gauri', a drugi put veli se samo gauri.« Komorski činovnici pitali su seljake za njihove gospodare prije turskoga vremena, a oni se toga uglavnom ne sjećaju, »samo znadu kazati, da su Turci 'Hungare' od ovuda bacili«. T. Smičiklas je imao svoje tumačenje tih kazivanja, osnovano na značenju riječi »gaur«.¹

Navedeni tekst T. Smičiklasa zapazio je etnolog Milenko Filipović. U svom opsežnom radu bavio se on i lokalnim povijesnim narodnim predajama u kojima se često govori o stanovnicima iz nekoga bivšega vremena, a mogu to biti i Madžari ili Ugri. O predajama u kojima se oni pojavljuju M. S. Filipović raspravlja i u posebnom prilogu.² Poznate su i raširene po negdje širem, drug-

¹ T. Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije II, Zagreb 1891, V, VI—VII.

² M. S. Filipović, Nekolike napomene o proučavanju predanja o starom stanovništvu, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI, 1965, Sarajevo 1967,

dje užem prostoru sjeverne Bosne i po zapadnijim dijelovima Srbije, a ima ih i u Crnoj Gori.³ Kazivanja su povezana s mjesnim pojavama: s grobljem, pustim selom, sa ruševinama crkvi, samostana, kuća i građevina uopće, sa zemljištima, s vinogradima i drugim nasadima, pa i s vrstama predmeta.⁴ Katkada predaje navode i razlog zbog kojega su otišli ili nestali negdašnji stanovnici, a mogu to biti Madžari. Bilo je to možda zbog dugotrajne zime, zbog snijega koji je padao ljeti, nakon nerodnih godina, nakon borbi s kakvim neprijateljem.⁵ Na lokalnu predaju upozorava često jedino koji mjesni naziv. U svom posebnom prilogu osvrnuo se M. S. Filipović i na pojavu imena »Madžar« u ulozu naziva koji susjedi daju stanovnicima nekih sela u sjeverozapadnoj Bosni, a postoje i podaci prema kojima u nekim krajevima od toga imena potječu nadimci i prezimena pojedinih obitelji.⁶

U izvorima koje je objavio T. Smičiklas, Madžari se spominju samo u nekim dijelovima Slavonije, u pojedinim mjestima tih područja: u kraju oko Donjega Miholjca, oko Orahovice i u više mjesta oko Pakraca i Daruvara. Kazivanja ih povezuju s pustim selima i naseljima, sa samostanima, crkvama, utvrdama i dvorcima, a za te su pojave, napose u svezi s negdašnjim stanjem i vlašću, pitali zapisivači.

Mnoga su od naselja zatečena pustim ili su bar neko vrijeme bila bez stanovnika. U Gregorijancima kod Donjeg Miholjca bila je »tempore antiquorum Hungarorum« župna crkva, »et est iam antiquitus hic pagus desertus«. U kotaru Orahovici selo je Mrazovo ostalo pusto »a quo antiqui Hungari debellati sunt«, a mjesto »Struczancy« opustjelo je kada su ti »stari« Ugri bili istjerani iz Slavonije. Tri sela u okolini Pakraca dobila su nove stanovnike, nakon što su, po kazivanju, dugo bila nenaseljena. Međurić i Bujavica opustjeli su nakon poraza »starih« Ugra i ponovno su naseljeni koju godinu prije popisa. Za Derezu se kaže da pošto »... antiqui Hungari a Turcis expulsi fuissent, hic pagus ab antiquo desertus mansit« i nove je stanovnike dobila još prije 45 godina (kao da na nju nisu djelovali posljednji ratni događaji).⁷

Ostali podaci o »starim« Ugrima povezani su s nekima od podataka o ruševinama zgrada: crkava, samostana, utvrda i dvoraca. Samo su neke od crkvi bile privedene svrsi, tako u Donjem Miholjcu »ecclesia ad sanctum Michaellem dicitur ab antiquis hungaris catholicis erecta«. Selo Sveti Đurađ

235. M. S. Filipović, A magyarok az észak-boszniai és az észak-szerbiai néphagyományban, Műveltség és hagyomány X, Debrecen 1968, 37—54; na Smičiklasov podatak upozorava na str. 47. Dugujem zahvalnost pokojnome dr Beli Römeru, koji mi je bio preveo navedeni prilog.

³ O tim predajama, na prostoru Bosne: V. Palavestra, Narodna predanja o starom stanovništvu, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Etnologija, N. s. XX/XXI, Sarajevo 1966, 26, 57, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 19 (karta).

⁴ M. S. Filipović A magyarok . . . , n. dj., 38, 39, 40; V. Palavestra, n. dj., 68 (ruševine zdanja), 69 (ostaci naselja), 70 (ostaci puteva), 71 (crkvina), 72 (groblja).

⁵ M. S. Filipović, A magyarok . . . , n. dj., 51—52; V. Palavestra, n. dj., 63, 64, 65 (navedeni podaci tiču se samo predaja o Madžarima, a djelo sadrži pregled takvih podataka i iz predaja koje su u svezi s drugim etničkim nazivima).

⁶ M. S. Filipović, A magyarok . . . , n. dj., 37, 47, 48, 49—50.

⁷ T. Smičiklas, n. dj., 119, 283, 286, 258, 261, 254. Nazive naselja utvrđujemo i pišemo prema: S. Pavičić, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953.

kod Donjeg Miholjca bilo je »tempore antiquorum Hungarorum« uz gradsko naselje. Tu su ruševine samostana koji je za Turaka služio katolicima, dok je crkva bila kalvinska (u posljednje vrijeme bili su je preuzeli katolici).⁸

U blizini Daruvara »magnum dirutum monasterium Beli Closter nuncupatum, ab antiquis Hungaris desertum manet«, a u okolici su postojale i ruševine velike crkve, srušene za poraza »starih« Ugra.⁹ U Brestovcu i u Uljaniku kod Daruvara crkve su srušene upravo »tempore antiquorum Hungarorum«.¹⁰ Ruševine i crkve i utvrde nađene su u Subotskome Gradu kod Pakraca, opustjele »dum antiqui Hungari debellati fuissent«. Tvrđa u Podborju (u Daruvaru) »sub antiquis Hungaris ruinata est«, a tu su postojale i »rudera magna antiquae christianorum ecclesiae«. Mjesto je dugo bilo pusto.¹¹ U Kukurjancu, blizu Subotske i Pakraca, spominju se ostaci građevine uz rijeku Pakru — »dicitur tempore antiquorum Hungarorum curia nobilitaris fuisse«. Gotovo ista pojava bila je utvrđena i dosta daleko odavde, u Viljevu kod Donjega Miholjca, gdje »...rudera cuiusdam curiae nobilitaris, in qua antiqui Hungari ante 300 annos habitabant, extant«.¹²

U Orahovici, tada gradu, postojale su zidine »ad modum curiae nobilitaris, in qua antiqui Hungari vulgo Gauri habitasse dicuntur«, a u Mikleušu je bila nađena tvrđava u ruševinama »in qua antiqui Hungari, Gauri nuncupati, olim habitabant«. Bivša crkva svete Jelene u blizini Gaja kod Pakraca, ostala je pusta »a quo antiqui gauri expulsi fuissent«.¹³ M. S. Filipović drži značajnom pojavu da se u popisima Slavonije bilježi i naziv »Gauri«. Taj se naziv, u obliku »Kauri«, javljao u Bosni u svojstvu etnonima, a na više je mjesta poznat i iz povijesnih predaja, kao ime negdašnjih stanovnika.¹⁴

T. Smičiklas donosi za mjesto Borovo podatke iz 1697. godine, ali Ugri se u njima ne spominju. O istome mjestu svjedoči odlomak iz popisa, po svoj prilici prijevod, a taj je popis obavljen negdje prije 1706. godine. Pola sata hoda od tadašnjega naselja bila je nekada, govorili su ljudi, varoš sa tristo kuća, a »u ovoj varoši preče su stajali ugri za staroga vremena«. Bila je ogradena, a imala je crkvu i utvrđeni grad u kojem je, kazivalo se, pred tristo godina »voevoda ugarski imenom' Lauš' stajal'«. Posebno je istaknuto da je u vrijeme popisa Borovo bilo samo seosko naselje.¹⁵

U novije vrijeme pronašao je i objavio I. Mažuran mnoga od popisnih svjedočanstava do kojih T. Smičiklas svojevremeno nije mogao doći. Glavni nu čine podaci za kotare Valpovo, Donji Miholjac, Moslavinu, Slatinu i Viroviticu, a potječu iz 1698. godine. Za te je krajeve T. Smičiklas našao samo po-

⁸ Isto djelo, 102, 101. Čini se da je zbog pojave kalvina zapisivač osjećao potrebu da naglasi »hungaris catholicis« (za Donji Miholjac).

⁹ Isto djelo, 248—249.

¹⁰ Isto djelo, 246, 257.

¹¹ Isto djelo, 262, 246—247.

¹² Isto djelo, 259, 106.

¹³ Isto djelo, 271, 274, 258.

¹⁴ M. S. Filipović, *A magyarok...*, n. dj., 47. *Isti autor*, Nekolike napomene..., n. dj., 235, navodi da je naziv poznat iz predaja Muslimana u srednjoj i u istočnoj Bosni. V. *Palavestra*, n. dj., 24, spominje još i sjevernu Hercegovinu, a pojava toga naziva »vezana je gotovo isključivo za predanja zabilježena od Muslimana«. Izvori bi čini se dopuštali blažu prosudbu.

¹⁵ T. Smičiklas, n. dj., 51 (stanovnici kažu da je »tempore adhuc Christianorum« Borovo bilo grad), 52 (postoje temelji zgrada, crkve, samostana ili zamka, te na drugome mjestu dvorca ili utvrde). D. *Ruvarac*, Srpska mitropolija karlovačka oko polovine XVIII. veka, Srijemski Karlovci 1902, II—182, te 184. Tekst je pisan ćirilicom. Objašnjenje koje se tiče popisa donosi autor u uvodu, 161—168.

pis Valpova i dijelom Donjega Miholjca, i to iz 1702.¹⁶ Izvori koje je objavio I. Mažuran, ne sadrže kazivanja o Madžarima, barem ne u dosad poznatim oblicima. U mjestu Viljevu, gdje je 1702. godine zabilježeno da su u dvorcu prije tristo godina živjeli »stari« Ugri, popis iz 1698. nalazi da je taj dvorac, po kazivanju stanovnika, pripadao »antiquo christianorum tempore« nekome »Herzegovina dictum«.¹⁷

Pažljivim odabiranjem mogla bi se u tekstovima popisa utvrditi i druga kazivanja. U popisima koje je objavio T. Smičiklas spominju se dakako i Turci. Oni su srušili crkve u Antinu, Dalju i u Martincima, u kotaru osječkom, crkvu u Ivancima kod Valpova, te samostan i crkvu u Voćinu.¹⁸ Na više se mjesta spominje da su Turci kamenje s ruševina crkvi i utvrda koristili za svoje gradnje. U Koški kod Našica, crkvu svetoga Petra oštetili su, kaže se, Tatari.¹⁹

Pri predajama koje spominju Ugre (Madžare) ne bi trebalo pomišljati na kazivače iz samo nekih grupa stanovništva, jer zabilježene su i u naseljima sa više ili manje starosjedilaca, i u naseljima s novijim stanovnicima, katoličke i pravoslavne vjere, a dolazili su, jedni i drugi, s raznih strana: iz okolice, iz Bosne i iz uže Hrvatske.²⁰ Jedino što povezuje zapise koji spominju Madžare osoba je zapisivača. Isti je zapisivač bilježio sve podatke te vrste koji postoje, i to u svim krajevima u kojima je popis obavljao (za Borovo zapisivač nije poznat).²¹ Postoji ipak i podatak iz drugoga izvora, ne potječe iz popisa, a značajan je i zato što je stariji. »Goleme ruševine slavonskih crkvi i samostana, koje je gledao sa zadivljenjem papin vizitator oko g. 1630, svjedočile su poslije stotinu godina da su tu bila nekada »blažena vremena kada su vladali stari Hunigari (hrvatsko-ugarski vladari.« Podatak potječe iz Arhiva Kongregacije De propaganda fide u Rimu.²²

Iz novijeg doba nema mnogo predaja o Madžarima, zabilježenih u krajevima sjeverno od Save i Dunava; više je mjesnih imena koja s tom pojavom mogu biti u svezi. »Po narodnom predanju stanovali su u staroj Indiji Mađari.«²³ U Srijemu su utvrđeni i mjesni nazivi: Madžarica, Madžarice, Madžarov

¹⁶ I. Mažuran, Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966, 7—8.

¹⁷ Isto djelo, 48. Usporediti se mogu još i podaci za Gregorijance (str. 37 — kazivači upućuju na kulturne ostatke i ističu da je to selo nekada bilo grad), za Donji Miholjac (str. 47) i za Sveti Đurad (str. 51). O osobama iz prošlosti ima još navoda i u ovim popisima, a i kod T. Smičiklasa.

¹⁸ T. Smičiklas, n. dj., 45, 48, 122, 128, 73.

¹⁹ Isto djelo, 123.

²⁰ Usp., za naseljena mjesta: Isto djelo, 101 (Sveti Đurad — kalvini i katolici), 102 (Donji Miholjac — katolici), 106 (Viljevo — katolici koji su došli iz raznih mjesta), 246 (Brestovac kod Daruvara — pravoslavni, došli iz raznih mjesta), 247 (Daruvar — pravoslavni), 248 (Pakrani i Bijela — pravoslavni), 254 (Dereza — pravoslavni i katolici, sabrani iz raznih mjesta), 257 (Uljanik — pravoslavni koji su došli iz Bosne; Gaj — katolici, iz Hrvatske), 258 (Međurić — katolici, iz Hrvatske i s raznih strana), 258—259 (Kukunjevca — pravoslavni, došli iz Hrvatske), 261 (Bujavica — katolici, iz okolice Križevaca), 262 (Subotski Grad — pravoslavni, došli iz Bosne), 271 (Orahovica — došljaci, katolici i pravoslavni), 274 (Mikleuš — pravoslavni, iz Bosne).

²¹ Popis kotara Valpova, Male Vlačke i kotara Orahovice obavio je 1702. godine Alexander Joannes de Kallanek (Kallaneck); usp. isto djelo, 119, 270, 288.

²² J. Buturac, Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja, Zagreb 1970, 18.

²³ R. Marković, Indija, Novi Sad 1923, 8.

do, Madžarsko polovje, te Ugarsko selište.²⁴ Naziv Madžarske gradine zabilježio je u Banatu M. S. Filipović.²⁵ U selu Vuki kod Đakova postoji mjesto s kulturnim ostacima, zvano Madžarev vinograd.²⁶ Za zemljište na kojem su sada šume, ili su tu ne tako davno bile, u Gorjanima je poznat naziv Madžareva bara, a u Posavskim Podgajcima Madžarska bara.²⁷ U popisima koje donosi T. Smičiklas, toponimi se javljaju kao obilježja granica. Dva puta ime neobrađene zemlje (što neće biti bez razloga) upućuje na Madžare: u »gospoštini« Kaptol (»... ad dumetum Ternik Magyaria vocatum«) i u gospoštini Kutjevo, kod Mitrovca (»... ad dumetum Magyarassa...«).²⁸

II

Drugi niz izvora o nekoliko popisa potječe iz Bosne i Hercegovine, iz posljednje trećine 15. i iz 16. stoljeća. U cjelini još, čini se, nisu objavljeni.

Pažnju povjesničara privukli su podaci koji se javljaju u dijelu tih popisa, a tiču se naziva »kristijan« i od njega izvedenih riječi i pojmova. Podatke je objavio povjesničar iz Turske T. Okić,²⁹ pa se istraživači oslanjaju zasad na njegove izvode, a neki možda i na ono što su sami u izvorima uočili. T. Okić je podatke razvrstao prema pojavama i pojmovima s kojima su povezani, to jest s obzirom na nazivlje koje za naselja, dobra i posjede upotrebljavaju turski izvori. Naziv »kristijani« javlja se u svezi s pojmovima: selo, baština, mezra (selište), vinograd, čiflik (vrsta feudalnog dobra), mulk (vlastiti posjed), selište, zemin (veleposjed), polje, vrt, zemljište, ljetni pašnjak.³⁰

Prostornim rasporedom podataka bavio se M. Hadžijahić. Utvrdio je »da defteri registriraju krstjanske zemlje samo na području koje je 1463. bilo zahvaćeno osvajanjem«, a zatim je (s posebnom svrhom) dao pregled tih posjeda i naselja i njihovo prostorno grupiranje.³¹ Vidljivo je iz pregleda da su podaci raspršeni, no ima i takvih koji se tiču međusobno ne odviše udaljenih sela, a za neka od sela ima i po više podataka, istovremeno, gotovo istovremenih ili vremenski različitih.

A. Mijatović je u kraćem pregledu upozorio na značaj toponima i antroponima koji se javljaju u popisima. Tako u nahijama Borovac i Samobor »jedanaest gospodara obitelji uz ime imaju dodatak izraz »Kristian« (Radun Kri-

²⁴ D. J. Popović, Srbi u Sremu do 1736 7, Beograd 1950, 45, 47, 50, 82, 107.

²⁵ M. S. Filipović, Različita etnološka građa iz Vojvodine, Novi Sad 1962, 54.

²⁶ M. Cepelić, Poviest sela Vuke, Đakovo i njegova okolica 1, Đakovo 1978, 230 (djelo je napisano 1914. godine, v. str. 215).

²⁷ M. Marković, Selo Gorjani kod Đakova, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 46, Zagreb 1975, 147; I. Lešić-Bartolov, Tragovi prošlosti babogredsko-županjske i drenovačke Posavine (prilog proučavanju), Županjski zbornik 5, Županja 1975, 196.

²⁸ T. Smičiklas, n. dj., 154, 159.

²⁹ T. Okić, Les Kristians (Bogomiles Parfaits) de Bosnie d'après des documents turcs inédits, Südost-Forschungen XIX, München 1960, 108—133.

³⁰ Redoslijed je prema T. Okiću, a većinom i značenja riječi i pojmova. Značenje izraza mezra, prema: A. Handžić, Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne IV, Tuzla 1960, 111 i prema: H. Šabanović, Krajište Isa-bega Ishakovića, Zbirni katastarski popis iz 1455. godine, Sarajevo 1964, 133, pod: Mezra. U tom je djelu izložena svrha i način popisivanja i značenje popisa (str. XXXII—XLVII).

³¹ M. Hadžijahić, Zemljišni posjedi »Crkve bosanske«, Historijski zbornik XXV—XXVI, 1972—73, Zagreb 1974, 461—480, napose 467—472.

stian, Cvitko Kristian, Stipašin Kristian, Radivoj Kristian i dr.), čije značenje nije jasno...³² Samo u navedena dva slučaja radi se o popisima seljana, inače se imena susreću povezana s pojmovima baštine, vinograda i različitih vrsta posjeda i zemljišta.

Dio podataka koje o krstjanima donosi T. Okić, zapravo su nazivi mjesta. Ponekad je to sasvim nesumnjivo, a za neke od podataka nije to moguće u potpunosti odrediti. U nahiji Brod (Zenica) zabilježeno je selo »Krstijanska Gora«, u Gornjoj Trnavici, u nahiji Zagorje, veleposjed »Krstijan dol«, u Orlovcima carsko zemljište »Krstijanski gaj«.³³ Trebalo bi tu vjerojatno uvrstiti i podatke o selištima koja su označena kao »Krstijan selištesi« (u Pridvorici i Križevićima u nahiji Olovci i u Ričici, Maglaj). Među zemljištima zvanim »mezra'a«, za jedno je rečeno da se zove »Mezra'a i Kristijan« (Gomionica, Visoko), a više ih je označeno kao »mezra'a kristijan« bez posebne napomene o nazivu. Neke mezre imaju određena vlastita imena, a prema podacima bile bi krstjanske. Dva se takva selišta u pridvorici (Olovci) zovu: »Doljnji Kristijanlik« i »Gornji Kristijanlik«.³⁴ Ime »Krstijanlik« nosi i dio pašnjaka u selu Ždrimcima (»Ždrmcici«), u nahiji Uskoplje, a brojna zemljišta označena su kao krstjanska i među njima za neka se izričito kaže da se u tom smislu i zovu (u selu Tatini, a može se ono zvati i Babina, u nahiji Brod, i u selu »Zabšan Lug«, Visoko). O toponimu se vjerojatno radi i u podatku da u selu Banić Brdu, u nahiji Brod, postoji »Krstijan Bostanligi« (vrt), a takvi bi se podaci mogli možda naći i među nazivima baština.³⁵

Neka su od zemljišta krstjani bili napustili, tako i vinograd, zvan Pretkućac, u selu Čadulj Dolu (Neretva). U Siocu, u nahiji Brod, vinograd je napustio »Kristian Svitac«.³⁶ Napuštenima trebalo bi držati sva selišta (i mezre). Za jednu njivu, »bosanskim imenom« zvanu »Selište«, kaže se da je ostala nakon krstjana (Dusina, Brod).³⁷ Krstjani su bili napustili i zemljišta u Ljubogosti, u sarajevskoj nahiji. Podatak se spominje dvaput, u popisu iz 1489. godine i u drugom popisu koji je obavljen krajem toga, 15. stoljeća. Trećina čitluka u selu Doljanima (Sarajevo), bila je neobrađena, pretvorena u ledinu, a potječe od Kristijana Radina. Na ugaru je ležalo i krstjansko zemljište koje se nalazilo na granici sela Kaoštice i sela Gomionice, u nahiji Visoko, a bilo je u sastavu jednoga čitluka.³⁸

Podaci upućuju na pojavu da su krstjani potpuno bili napustili barem većinu onih zemljišta za koja se navodi da su nekad bila njihova. Ima i spornih primjera. Pri podatku o čitluku Alije i Husejina, sinova Ilijasa, iz sela Hra-

³² A. Mijatović, Problem nestanka »Crkve bosanske« u poratnoj historiografiji, *Croatica christiana periodica* 2 (II), Zagreb 1978, 7. Podaci su za sela Ribić i Rastoku, popisana 1477 (T. Okić, n. dj., 122—123). A. Mijatović ih stavlja u najstariji popis, u kojem je antroponima malo.

³³ T. Okić, n. dj., 122, 126.

³⁴ Isto djelo, 126, 124—125.

³⁵ Isto djelo, 129, 127, 128, 126. Za pitanje toponima usp. i: J. Sidak, Problem »Crkve bosanske« u poratnoj historiografiji, Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975, 334 — navod, da se od redovnika »krstjana« u popisima spominju »Kristian Cvitko Gost' i 'Radonja Gost', ali samo po tome što su neke zemljišne čestice, po njima prozване, pripale čiflucima dvojice muslimana«.

³⁶ T. Okić, n. dj., 125.

³⁷ Isto djelo, 126. Ušli bi u tu kategoriju i podaci za mezre (str. 124—125), te i podatak da u nahiji Kreševo postoji selište Radonje Gosta (str. 127, 131).

³⁸ Isto djelo, 128.

snice (možda: Hrančića) u sarajevskoj nahiji, s jednim se od njih suočio i T. Okić. Posjed je zabilježen kao obiteljska baština, a potječe od krstjanske zemlje. Po mišljenju T. Okića može to značiti da su Alija, Husejin i njihov otac bili bogumili.³⁹

Postoji pitanje što je krstjanima u vrijeme popisa doista i pripadalo, to jest gdje su bili prisutni. Opseg mogućih pojava te vrste M. Hadžijahić je suzio na one za koje »iz Okićeva teksta nesumnjivo proizlazi da ih defteri registriju kao zemljišta koja krstjani obrađuju«. Takvih podataka u najstarijem popisu ne bi bilo, tek u popisu iz 1477. spominju se dva sela s poimence navedenim krstjanima. U tom se popisu nalazi i podatak da je »u ruci« krstjana baština u selu Zaslivju (Neretva). Tri baštine u ruci krstjana zabilježene su 1585. godine (u Gornjem Zapornju, Neretva, te u Strništu i Donjem Svinjcu, u Osanici). U istom se izvoru spominju dva čitluka koje obrađuju krstjani (u Sopotnici i u Selu, u nahiji Neretvi), a u imenu je vlasnika oznaka »Kristijan«. Vukas, Cvitko i Vukašin, krstjani, obrađuju zemljište u Gornjoj Blizni, u nahiji Pribud. Prema popisu s kraja 16. stoljeća krstjanima su pripadale zemlje zvane »Bilo polje« u selu Pribižnici, u nahiji Kladanj, a jedno se zemljište u Gornjoj Tatovnici, nahija Hrtar, »nalazi u rukama krstjana i vojnuka«. ⁴⁰ Posljednji je podatak, upravo na isti način, prvi puta zabilježen 1489. godine (selo je tada navedeno kao: Tatinica).⁴¹ Kada bismo izostavili posjede za koje odluka o tome pripadaju li krstjanima zavisi samo od antroponima, ostale bi »u rukama« krstjana: četiri baštine (Zaslivje, 1477, Gornji Zaporanj, Strnište i Donji Svinjac, 1585.), zemlje u selu Pribižnici (kraj 16. stoljeća), zemlje u Gornjoj Tatovnici (i to kroz oko stotinu godina) — i jedva što drugo.

Po M. Hadžijahiću, zemljištem »koje su krstjani obrađivali vjerojatno ne mnogo prije ovog popisa može se možda smatrati i zemljište u selu Donjem Lepencu, nahija Borač, za koje je označeno da je putem tapije kupljeno od krstjana«. Podatak je s kraja 16. stoljeća.⁴²

U sastavu čitluka Muhameda i njegova oca Ratka, u selu Kunovu, bilo je zemljišta koja su oni posjedovali od vladanja Hercega, a nalazile su se tu i zemlje koje su pripadale Kristijanu Cvatku Gostu.

U Orahovici, u nahiji Neretvi, na mjestu zvanom Babino brdo postojale su zemlje koje je »prokleti kralj oduzeo krstjanima, da bi ih dao stanovnicima sela«. Na području sela Vručan nalazila su se zemljišta Kristijana Božićevića — »koja mu je kralj dao«. ⁴³

M. Hadžijahić je upozorio da su u novije vrijeme u okolici Konjica zabilježena imena mjesta koja se mogu ticati krstjana. To su: Krščan do, Krščanski dolac i Krstanj lokva.⁴⁴ 1711. godine jedno mjesto u nahiji Brod zabilježeno je pod imenom koje se čita »nešto kao Krstan-Gora«, a iz okolice Visokoga u istom je izvoru još jedan teško čitljiv toponim: »Nešto kao Krstanluk (...)

³⁹ Isto djelo, 127.

⁴⁰ M. Hadžijahić, n. dj., 475. Možda bi podacima koje autor navodi trebalo dodati i jedan iz 1468/69. godine, a tiče se baštine koju posjeduje »Kristian Berković« u selu »Riyavaša« (ili Rijavnište u popisu iz 1489.), prema: T. Okić, n. dj., 124.

⁴¹ Istovjetnost dvaju podataka iz Gornje Tatovnice spominje M. Hadžijahić, n. dj., 472; upozorio je na to i T. Okić, n. dj., 129.

⁴² M. Hadžijahić, n. dj., 475; T. Okić, n. dj., 127.

⁴³ T. Okić, n. dj., 127, 128, 129.

⁴⁴ M. Hadžijahić, n. dj., 474. P. Anđelić, Srednjovjekovna kulturna mjesta u okolini Konjica, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Arheologija, N. s. XII, Sarajevo 1957, 195.

ili Krstaljevo«.45 Selo Kristijanska Gora u nahiji Brod utvrđeno je popisom iz 1469. godine i ponovno popisom koji je obavljen oko sredine 16. stoljeća.46 U selu Gradu do Visokoga jedna se njiva i izvor zovu danas imenom Krščanica, a pripadao bi ovamo i podatak o nazivu Krščan-bukva za brdo kod Gornje Zgošće.47

Poznavanje točnih tekstova popisa bilo bi dakako veoma važno za utvrđivanje pojedinosti i za bolje razvrstavanje podataka, no pitanje o kakvoj se pojavi radi, a dalje i o njenim značenjima, već sada je moguće postaviti.48 Podaci su mogli, čini se, zavisiti o dobroj volji i kazivača i zapisivača, napose i zbog toga što za tursku vlast nije postojala zasebna vrsta stanovnika, s utvrđenim pravima i obavezama, a pod nazivom »krstjani«.49 Uz napuštene posjede, popisi su zabilježili i posjede koje krstjani još drže. Može se pri tome pomišljati i na nešto više ili na nešto manje točnu obavijest kazivača zapisivaču, ili na nešto više ili manje točan zapis (pa i na prepisivanje zapisa kroz više popisa), no obavijesti te vrste mogle su postojati i mogu imati ulogu u sklopu čitava pitanja. Trebalo bi među ostalim pomišljati i na nadimke za pojedince, za obitelji i za grupe ljudi.

⁴⁵ V. Skarić, Popis bosanskih spahija iz 1123. (1711.) godine, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XLII, Sarajevo 1930, 42, 45.

⁴⁶ T. Okić, n. dj., 122 (usp. i prema nap. 33).

⁴⁷ M. S. Filipović, Visočka nahija, Srpski etnografski zbornik XLIII, Beograd 1928, 281, 435, te 198, 610, 621, 629 (pod Krščan bukvom izvire Trščanska rijeka); za toponim Krščanica usp. i: P. Anđelić, Der urbanistische Komplex des mittelalterlichen Visoki in Bosnien, Balkanoslavica 8, Beograd 1979, 104—105; autor drži da se taj naziv mora protumačiti kao oznaka za mjesto na kojem je stajala kuća bosanskih redovnika — »krstjana«.

⁴⁸ Dosadašnja mišljenja donosi J. Šidak, n. dj., 333—334, 351, (309).

⁴⁹ M. Hadžijahić, n. dj., 462—463. Na svoje pitanje: »Kakav dakle ima smisao što se u defterima uopće pojavljuju »krstjani?« (str. 463), autor traži odgovor u rješenjima koja se tiču Crkve bosanske i njezinih prava na posjedovanje zemljišta (str. 463—466). Pretpostavlja da je ta Crkva mogla steći pod turskom upravom legitimnost, a tada bi se s njenim posjedima postupalo jednako kao i s posjedima Katoličke i Pravoslavne crkve (str. 465—466). »Krstjanska zemljišta, iako privremeno napuštena, nisu trebala doći pod udar konfiskacije. To se moralo zabilježiti i u defterima. Tu vjerojatno leži i pravni smisao isticanja svojstva »krstjanske« zemlje u defterima« (str. 466). Pitanje koje je M. Hadžijahić postavio sastoji se zapravo u tome: ili pojavljivanje »krstjana« u defterima ima smisla, a tada taj smisao valja naći (i M. Hadžijahić ga je nastojao naći), ili je to pojavljivanje, barem što se deftera tiče, besmisleno. Podaci koji izviru iz predaja, bili bi u skladu s drugim odgovorom, a tada oni ne mogu biti vjerodostojan izvor za rješavanje pitanja posjedovanja.

Summary

A VIEW ON SOME OF THE DATA IN THE TWO SERIES OF HISTORICAL LISTS OF PROPERTY AND CENSUS ROLLS IN BOSNIA AND SLAVONIA

mr Jasna Andrić

In the lists of property and the census rolls which the Turkish government had made in Bosnia several times, from the last third of the 15th to the end of the 16th century, the name »Christiyans« (i. e. the appellation for members of the heretical Bosnian church) has been found recorded in some places. This name appears in toponyms and as a part of personal name; moreover, some villages and parts of land (often deserted) were cited as former »Christiyans« property. In a few places the »Christiyans« were mentioned apparently as contemporaries.

In the article are also represented the data deriving from the lists of property and census rolls that have been made in Slavonia after the liberation from the Turks, at the end of the 17th and the beginning of the 18th century. It was recorded, on the basis of people's reports, that some of deserted villages, ruined churches, fortresses and castles belonged once upon a time mainly to »antiqui Hungari«. For some reason at one time they disappeared. Legends about »Hungaries« are also known in the parts of Bosnia and Serbia. In connection with the name »Hungarian« there are also family names and nicknames, even the group of inhabitants in the north-west Bosnia is called by their neighbours »Hungaries«.

There are not satisfactorily documented juridical or economical reasons for the appearance of »Christiyans« in the Turkish documents. The characteristics of these data give directions to the possibility that they belong to the same sort of data as the more recognizable ones from the Slavonian lists, that is, to the legends.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 17

Z A G R E B

1984.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATIČKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859,1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SRH pod br. UP-547,2 — 84 — 1984

RADOVI 17

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANDRIĆ mr Jasna, Filozofski fakultet, Zagreb
ANTIĆ dr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija Krčka 1, Zagreb
ANTOLJAK dr Stjepan, Zajčeva 31, Zagreb
BERTOSA dr Miroslav, Karličeva 12, Pula
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
JURIĆ Radomir, Arheološki muzej, Zadar
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 12, Zagreb
LUCIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SHH, Zagreb
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
RAUKAR dr Tomislav, Filozofski fakultet, Zagreb
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet, Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
SZABO dr Agneza, Muzej grada Zagreba
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb